

Tăblițele cerate de la Roșia Montană: context și conținut

TAMÁS NÓTÁRI

Doctor al Academiei de Științe din Ungaria (DSc), profesor universitar
Universitatea „Sapientia” din Cluj-Napoca,
Departamentul de Științe Juridice
E-mail: tamasnotari@yahoo.de

REZUMAT

Tăblițele cerate din Roșia Montană constituie principalele izvoare scrise directe care reflectă tradiția juridică romană în forma sa existentă în antichitate în provincia Dacia. Ele consemnează diferite acte juridice, păstrate spre posteritate, printre care numeroase contracte formând o colecție unică, de valoare inestimabilă în domeniul istoriei dreptului. În acest studiu vom prezenta însemnătatea deosebită a conținutului unora dintre aceste tăblițe din punctul de vedere al istoriei dreptului. Vom arăta unele concluzii care pot fi deduse din textul lor cu privire la normele dreptului roman, cu caractere locale specifice, aplicate diferitelor tipuri de contracte (vânzarea-cumpărarea, împrumutul, locațiunea muncii, societatea, depozitul iregular). Pe baza textelor analizate ajungem la concluzia că dreptul roman, așa cum a fost aplicat în provincia Dacia arată puternice influențe din spațiul elenistic, iar în aplicarea sa multe instituții au fost interpretate și utilizate în mod inedit, fiind adaptate nevoilor locale și cunoștințelor juridice ale populației.

CUVINTE CHEIE

tăblițe cerate, provincia Dacia, contracte, drept roman, drept elenistic.

Wax Tablets from Roșia Montană: Context and Content

ABSTRACT

The wax tablets from Roșia Montană constitute the main direct written sources which reflect the Roman legal tradition in its form existing in antiquity in the province of Dacia. They record various legal acts (deeds), preserved for posterity, including numerous contracts, a unique collection of inestimable value in the field of legal history. In this study we will present the special significance of the content of some of these tablets from the point of view of the history of law. We will draw some conclusions that can be deduced from their text regarding the norms of Roman law applied with a specific local character, to different types of contracts (sale-purchase, loan, hire of works, associations, irregular deposit). Based on the analysed texts we conclude that Roman law, as applied in the province of Dacia shows strong influences from the Hellenistic space, and during its application many institutions have been interpreted and used in a unique way, being adapted to local needs and the legal knowledge of the population.

KEYWORDS

wax tablets, province of Dacia, contracts, Roman law, Hellenistic law.

I. INTRODUCERE

Provincia Dacia (care corespunde parțial spațiului istoric denumit mai târziu Transilvania, parte a României de astăzi) s-a aflat sub dominația Imperiului Roman pe o perioadă de cca. 170 de ani, începând cu anul 106 î. Hr. În această perioadă, dreptul roman a fost aplicat pe teritoriul provinciei, alături de (și în interacțiune cu) dreptul consuetudinar local. Începând cu ultima jumătate a secolului al 18-lea, și până la mijlocul secolului al 19-lea, artefacte de semnificație arheologică deosebită au fost descoperite în localitatea Roșia Montană (purtând denumirea de Alburnus Maior în perioada romană), acestea constituind până astăzi un izvor fundamental pentru studiul dreptului roman în forma sa aplicată într-una dintre provinciile din vasta zonă limitrofă a imperiului. Acest studiu este dedicat prezentării semnificației acestei descoperiri arheologice – constituită de un set de tăblițe cerate în care au fost consemnate variate acte juridice – din perspectiva istoriei dreptului, căci aceste documente ne oferă primele întrezăriri ale dreptului roman, în forma sa aplicată în regiunea studiată.

II. JURISDICȚIA CIVILĂ ÎN PROVINCII

A fost deja formulată întrebarea dacă forurile judiciare din provincii erau sau nu obligate să aplice, pe lângă dreptul roman (imperial și provincial), și dreptul cutumiar păstrat în provincii. Conform unui text conceput de Ulpian, cu mare probabilitate la câțiva ani de la proclamarea edictului lui Caracalla, dreptul cutumiar (consuetudinar) al orașului sau al provinciei se putea aplica într-un litigiu dat, dacă acest drept cutumiar mai fusese aplicat într-un alt litigiu finalizat cu o sentință.¹ Izvorul menționat se referea, în mod evident, la litigiile dintre cetățeni romani (este puțin probabil ca interesul lui Ulpian să fi fost stârnit de ridicarea unei probleme în legătură cu numărul deja neglijabil de peregrini rămași în urma edictului lui Caracalla). Întrebarea în sens juridic constă în aceea dacă dreptul consuetudinar, folosit cât timp starea de peregrin a existat, și-a păstrat sau nu efectele normative în litigiile intra-provinciale dintre noii cetățeni. Jurisconsultul permitea folosirea continuată a *peregrina consuetudo* (dreptul cutumiar) în cazul în care aceasta luase naștere înainte de *constitutio Antoniniana*, manifestându-se în cadrul unor sentințe rămase definitive în mod demonstrabil. Această abordare a contribuit în mod neechivoc la rigidizarea și la fixarea dreptului cutumiar al peregrinilor, mai înainte supus dezvoltării organice, la stadiul lor momentan.²

Rămâne întrebarea: în ce măsură era obligat guvernatorul să utilizeze acest drept cutumiar în cursul activității sale jurisdicționale desfășurate la nivel provincial? Din alte trei texte atribuite lui Ulpian, următoarea concluzie poate fi trasă: dreptul cutumiar străvechi al peregrinilor (*diuturna consuetudo*) trebuia utilizat în litigiile dintre

1 Ulpian: *Digesta* 1, 3, 34.

2 Pólay Elemér (1960): Jogrendszerek az ókori Rómában, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* nr. 2/1960, p. 30.

peregrini deveniți cetățeni romani ca și cum ar fi fost drept cutumiar roman (*pro iure et lege*).³ Dacă nici părțile nu conveneau într-o anumită problemă (*neque in cautione*), nici *decretum*-ul guvernatorului nu reglementa chestiunea respectivă (*neque in decreto praesidis*), nici dreptul cutumiar local (*ne consuetudo*) nu conducea la soluționarea litigiului (în cazul concret fiind vorba de cuantumul amenzii datorate), guvernatorul era ținut să decidă conform propriei sale convingeri.⁴ Totodată, ca regulă – arată Ulpian –, prevederile legale adoptate la nivelul imperiului sunt universal aplicabile (*in omni loco valere*) deci pot priva în mod tacit (implicit) dreptul cutumiar local de efectele sale.⁵ Deci, în lipsa unui decret al împăratului, guvernatorul trebuia să aplice dreptul provincial cutumiar asupra cetățenilor romani în cadrul disputelor intra-provinciale ca și cum acest drept cutumiar ar fi fost dreptul roman.⁶ În mod logic însă, forurile judiciare locale care și-au continuat în mod nestânjenit activitatea, a căror competență materială s-a întins exclusiv asupra unor litigii civile de mai mică importanță, au continuat să aplice dreptul cutumiar al foștilor peregrini, sub rezerva ca acesta să fi fost inclus în hotărâri anterioare definitive între subiectele de drept care au dobândit dreptul civil în aceeași provincie.⁷

Deci, *Constitutio Antoniniana* nu a adus o schimbare radicală în viața juridică a Imperiului Roman, deoarece extinderea dreptului civil roman asupra peregrinilor nu a rezultat în conferirea către aceștia a unor privilegii substanțiale, deoarece acordarea mai devreme a statutului de *Latini Iuniani* la scară largă a asigurat populației dreptul de dispoziție prin acte între vii (*ius commercii inter vivos*), elementul cel mai important al dreptului civil, după cum reiese și din actele juridice întocmite în Provincia Dacia.⁸

III. TĂBLIȚELE CERATE ȘI UTILIZAREA LOCALĂ A DREPTULUI PRIVAT ROMAN

Conspectarea și astăzi unanim acceptată, precum și sistematizarea inscripțiilor descoperite pe așa-numitele tăblițe cerate din Dacia a avut loc prin volumul III al seriei *Corpus Inscriptionum Latinarum*⁹ inițiată chiar de către Theodor Mommsen, care a prelucrat întregul material istoriografic constituit de inscripții din epoca Imperiului Roman.

Tăblițele cerate (*tabulae ceratae*) sunt putătoare tipice ale scrisului cotidian cursiv (*cursiva*). Denumirea latină a tăblițelor cerate este dată și utilizată în forma sa plurală, deoarece o unitate documentară este formată din cel puțin două tăblițe. Plăcuțe de lemn, cu mărimea medie de 15 × 13 cm, cu un cadru îngust și adâncite prin

3 Ulpian: *Digesta* 1, 3, 33.

4 Ulpian: *Digesta* 48, 3, 4.

5 Ulpian: *Digesta* 47, 12, 3, 5.

6 Pólay (1960): p. 31.

7 Ludwig Mitteis (1891): *Reichsrecht und Volkrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreiches*, B.G. Teubner, Leipzig, p. 167; Pólay (1960): p. 31.

8 Pólay (1960): p. 32 și urm.

9 Theodor Mommsen et al. (1873): *Corpus Inscriptionum Latinarum III*, Reimer, Berlin, p. 924-959.

scobire în zona lor de mijloc erau umplute cu ceară, de obicei de culoare neagră sau verde închis, pe care inscripția era trasată prin utilizarea *stylus*-ului (unealtă antică de scris). De regulă, două astfel de tăblițe erau legate prin fixarea de clampe metalice la margini sau prin legarea lor simplă laolaltă. Cadrul proteja scrierea pe cele două tăblițe care erau închise, laturile lor cerate fiind întoarse față în față. Din legarea a două tăblițe rezulta dipticul (*diptychon*), din legarea a trei tăblițe tripticul (*triptychon*), iar din legarea mai multor tăblițe, așa-numitul poliptic (*polyptychon*). Unitatea ce se forma în acest fel se putea citi prin întoarcerea tăblițelor asemenea unui caiet sau unei cărți, iar din acest motiv unitățile rezultate din legarea mai multor tăblițe erau numite *codex* sau codicil, *codicillus*.¹⁰

Tăblițele cerate din Provincia Dacia au fost descoperite în zona Roșiei Montane de astăzi (*Alburnus Maior*), treptat, între anii 1786 și 1855.¹¹ Numărul înscrisurilor astfel publicate este de 25, dintre care patru (XV, XXII, XXIII, XXIV) nu prezintă conținut juridic civil, numai un număr de nouă tăblițe dintre cele care s-au păstrat fiind lizibile în întregime lor, alte trei putând fi reconstituite în mare parte, iar restul sunt fragmentare, fiind abia posibilă sau imposibilă analiza lor din punct de vedere juridic.¹² Tripticurile lizibile sau a căror datare se poate determina din text au fost întocmite între anii 137 și 165 d. Hr. în localitățile rurale ale Daciei, ca de exemplu Alburnus Maior, Deusara, Kartum, Immenosum Maius (cele din urmă fiind așezări miniere sătești din zona localității Alburnus Maior), niciunul dintre locurile întocmirii acestora nefiind de rang orășenesc, fiind considerate *vicus* (unități administrativ-teritoriale provinciale de rang inferior).¹³ Înscrisurile (așa cum se poate determina din datarea ultimului astfel de document) erau zidite spre a fi păstrate în pasajele minelor din Alburnus maior, după anul 167 d. Hr., de către populația aflată în retragere spre sud din cauza invaziei sarmaților marcomani.

Este demn de remarcat faptul că, în descifrarea, interpretarea și publicarea acestor texte, profesorul universitar clujean Henrik Finály și preotul paroh Timotei Cipariu, directorul gimnaziului de la Blaj au avut contribuții semnificative. Profesorul Elemér Pólay de la Universitatea din Szeged a dedicat acestei probleme numeroase studii și o monografie de sine stătătoare (1972) valabilă și în zilele noastre.

Înscrisurile cuprinse în tripticiuri – prin utilizarea terminologiei profesorului Pólay – constituie "duble înscrisuri" ceea ce înseamnă că primele două dintre cele trei tăblițe sunt legate cu trei sfori trase prin câte trei găuri ale acestor tăblițe în conformitate cu cerințele autenticității formale impuse de *senatus consultum Neronianum*, astfel fiind închise laolaltă versoul primei tăblițe întors spre fața celei de-a doua (tăblițele astfel sigilate putând fi deschise prin tăierea sforilor numai în cursul procedurii de administrare a probelor într-un litigiu, partea închisă fiind purtătoare a textului). Versoul celei de-a doua tăblițe și fața celei de-a treia rămâneau deschise, aici fiind reprodus textul din partea sigilată spre a putea fi cunoscut și de

10 Nótári Tamás (2014): *Római jog*, Lectum Kiadó, Szeged, p. 27.

11 Pólay Elemér (1972): *A dáciai viaszostáblák szerződései*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, p. 13.

12 Pólay (1972): p. 22.

13 Pólay (1972): p. 24.

către terțe persoane. Versoul celei de-a doua tăblițe se împărțea în două unități, pe pragul din lemn care separa cele două câmpuri cerate stăteau fixate funiile cu sigiliile părților de tăblițe – integritatea sigiliilor fiind, în mod logic, condiție de valabilitate, ruperea sau deteriorarea lor rezultând în nulitatea actului consemnat în tăblițe (*nihil momenti habent*).¹⁴ Fața primei tăblițe și versoul celei de-a treia nu conțineau text, fiind utilizate numai drept coperte protectoare.¹⁵ La întocmirea tripticului, de regulă, colaborau șapte martori, deoarece această formă de înscris a fost derivată din testamentul întocmit sub șapte peceti (*testamentum septem signis obsignatum*), cerința celor șapte martori din cea din urmă formă juridică fiind derivată din operațiunea mancipațiunii cu șapte participanți.¹⁶ Hotărârea Senatului s-a referit în mod previzibil la actele juridice de drept public și de drept privat întocmite conform dreptului imperial (*publici privatique contractus*), însă faptul că tripticurile din Dacia corespundeau acestei cerințe formale arată că regula romană a fost receptată și în dreptul peregrinilor.¹⁷ În cazul documentelor din Dacia, numărul martorilor fluctuează în mod semnificativ: de exemplu, deși numărul participanților la fiecare operațiune de mancipațiune era șapte, pe anumite acte figurează numele a șase martori și al vânzătorului sau a cinci martori, al vânzătorului și al fideiusorului.¹⁸ În operațiunile de împrumut în cazul cărora în conștiința publică tradiția mancipațiunii nu se încetățenise, numărul martorilor arătați prin înscrisuri fluctuează între șapte și patru,¹⁹ iar în cazul operațiunilor juridice încheiate prin contracte formale pentru care dreptul civil nu constituia izvor (ca de exemplu contractul de locațiune a muncii), dreptul imperial nu indica prevederi în privința numărului martorilor, însă înscrisurile din Dacia arată că numărul martorilor nu era nici în aceste cazuri mai mic decât doi.²⁰

1. Dreptul persoanelor în textul tăblițelor cerate

În privința dreptului persoanelor, pot fi considerate ca efect al dreptului imperial asupra dreptului local al peregrinilor următoarele: din tripticul al VIII-lea se poate determina că în cazul cumpărării unei case, compărătoarea (peregrină din punct de vedere al stării civile) putea încheia contractul fără acordul tutorelui (*auctoritas tutoris*), deși – așa cum reiese din Instituțiile lui Gaius, operă aproximativ contemporană cu actul în cauză – femeile se aflau sub o formă asemănătoare tutelei (*quasi tutela*) și în cazul peregrinilor, putând încheia acte juridice numai cu acordul tutorelui.²¹

14 Paulus: *Sententiarum libri* 5, 25, 6.

15 Pólay (1972): p. 42 și urm.

16 Mitteis (1891): p. 295.

17 Pólay Elemér (1961): A római birodalmi jog és a peregrin jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okiratangyagában, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* nr. 4/1961, p. 21.

18 Pólay (1972): p. 52.

19 Pólay (1972): p. 54.

20 Pólay (1972): p. 55.

21 Gaius: *Institutiones* 1, 193.

Până în era dominatului, femeile – dacă nu se aflau sub puterea tatălui sau a soțului lor – au fost supuse tutelei pe durata întregii vieți (*tutela mulierum*). Deși puteau administra patrimoniul lor ele însele, pentru încheierea actelor reglementate de dreptul civil era necesar acordul tutorelui (*auctoritas*). Toate acestea însă, cu timpul au devenit pure formalități, iar tutela femeilor a dispărut în cursul secolului al IV-lea d. Hr. Capacitatea lor delictuală a fost identică celei stabilite pentru bărbați.²²

Până în epoca principatului, autoritatea conferită tutorelui asupra patrimoniului femeilor s-a restrâns deja în mod considerabil, la o sferă limitată de acte, fiindcă, așa cum relatează Ulpian: acordul tutorelui la operațiunile de mancipațiune era necesar numai în cazul în care femeia era vânzătoarea, în cazul în care aceasta era cumpărătoarea acordul nefiind cerut.²³ Astfel, peregrina din Dacia, în calitate de cumpărătoare de principiu și potrivit dreptului peregrinilor aplicabil ei, putea participa în operațiune numai cu acordul tutorelui (deoarece, teoretic, numai femeia care beneficiază de dreptul civil poate participa în calitate de cumpărătoare prin mancipațiune fără acordul tutorelui), deci se poate accepta că, sub acest aspect, norma imperială și-a produs efectele și față de dreptul peregrinilor, conferind femeilor drepturi suplimentare în privința capacității de exercițiu.²⁴

În privința persoanelor juridice, din tripticul nr. I putem afla despre desființarea unei asociații funerare (*collegium funeraticium*) cu sediul în Alburnus Maior, care pare să fi fost organizată în conformitate cu cerințele dreptului imperial, dar conducătorii acesteia (*magister*, responsabil pentru reprezentarea asociației și cei care îndeplineau funcția de *questor*, care răspundeau de gestiunea economică a asociației) au fost în mod exclusiv, iar membrii în mod preponderent, peregrini.²⁵ Asociațiile (*universitas, corpus, collegium*) trebuiau să urmărească, la momentul înființării, un scop legal permis, consemnat prin actul lor de constituire (*lex collegii, statutum*). *Lex Iulia de collegiis* din anul 21 î. Hr., atribuită împăratului Augustus, a legat înființarea de asociații de acordul Senatului. Pentru înființarea și funcționarea asociațiilor era necesară existența a cel puțin trei membri, astfel – în formularea asemănătoare unui adagiu al lui Marcellus (D. 50, 16, 85)²⁶ – asociația se constituie din trei membri (*tres faciunt collegium*). Pentru a-și îndeplini scopul, la înființarea asociației erau numite, de asemenea organe de reprezentare și administrare. Asociațiile aveau o capacitate de folosință limitată, dar nu beneficiau de capacitate de exercițiu, astfel încât reprezentantul trebuia să acționeze în locul asociației. Asociația se desființa dacă scopul ei înceta, dacă era dizolvată de către împărat sau de Senat, dacă numărul membrilor scădea sub trei sau dacă era desființată de însăși membrii săi.²⁷ Caracterul proximal față de dreptul imperial al structurii asociației constituite din peregrini arată, de asemenea, influențele dreptului roman asupra dreptului peregrinilor.

22 Nótári (2014): p. 131.

23 Ulpian: *Liber singularis regularum* 11, 27.

24 Pólay (1961): p. 14.

25 Pólay (1961): p. 15.

26 Marcellus: *Digesta* 50, 16, 85.

27 Nótári (2014): p. 132.

2. Unele contracte consemnate pe tăblițele cerate: stipulatio ca formă contractuală

Stipulatio constituia o promisiune solemnă, în forma unei întrebări și a unui răspuns, care dădea naștere unei obligații. La întrebarea verbală a creditorului, debitorul trebuia să răspundă imediat, iar răspunsul trebuia să conțină aceeași promisiune (*"spondeo"*, deci "promit") și același obiect al operațiunii juridice. Originea acesteia se poate găsi în *sponsio*, așa cum arată și verbul folosit la încheierea verbală a actului. Datorită originii sale sacrale, la început numai cetățeni romani puteau utiliza această operațiune. În epoca preclasică s-a dezvoltat obiceiul consemnării în scris a *stipulatio*, care însă nu constituia o condiție de valabilitate, ci doar un mijloc pentru facilitarea probațiunii (*cautio*), obligația – ca de altfel în cazul tuturor actelor mai sus enumerate – născându-se prin rostirea formulei. În locul verbului *spondere*, ulterior a devenit posibilă și folosirea verbului *promittere*, având de asemenea înțelesul de promisiune, ceea ce a deschis utilizarea formei de *stipulatio* și pentru peregrini. Mai târziu, cerințele formale ale *stipulatio* au fost în mod semnificativ relaxate, încheierea acesteia devenind posibilă și în altă limbă decât latina și fiind permisă chiar o oarecare deviere a întrebării și a răspunsului de la formula inițială. Dreptul post-clasic a sistat exclusivitatea verbală a *stipulatio* căci, dacă încheierea acesteia era cuprinsă într-un înscris, actul trebuia considerat ca fiind încheiat.²⁸

În era clasică, *stipulatio* constituia un contract verbal în care părțile, conform dorinței lor de a contracta, puteau determina scopul juridic al contractului, cauza (*causa*), putând chiar să nu declare acest scop, contractul rezultând dând naștere în consecință unei obligații cauzale sau, după caz, abstracte.²⁹ Cu timpul, forma verbală a încheierii actului și-a pierdut din însemnătate, iar înscrisul întocmit numai în scopul înlăturării probei acesteia a preluat funcția de constituire a raportului obligațional. În alte situații, înscrisului care dădea naștere stipulației îi era asociată ficțiunea că stipulația s-a și încheiat.³⁰ În ceea ce privește datarea acestei schimbări a atitudinilor, literatura de specialitate este departe de a fi unanimă, unii autori indicând sfârșitul erei clasice,³¹ alții era post-clasică, restrângând concluzia lor doar în privința provinciilor din estul imperiului.³² Potrivit unei opinii integratoare, și probabil mai apropiată de realitate, obiceiul întocmirii unui înscris ca mijloc de probă s-a dezvoltat încă de timpuriu, această formalitate însă nu a constituit o condiție de valabilitate a actului juridic, neputând înlocui stipulația verbală omisă; totodată, atât în provinciile din estul, cât și în cele din vestul imperiului s-a răspândit practica acceptării înscrisului întocmit ca probă deplină a încheierii unei *stipulatio* fără dovedirea

28 Nótári (2014): p. 216.

29 Max Kaser (1949): *Das altrömische ius. Studien zur Rechtsvorstellung und Rechtsgeschichte der Römer*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, p. 288.

30 Nótári (2014): p. 216.

31 Ernst Levy (1929): *Westen und Osten in der nachklassischen Entwicklung des römischen Rechts*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* 49(1929), p. 230-259; 254.

32 Salvatore Riccobono (1913): *Traditio ficta*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* 34(1913), p. 159-254; 172.

rostitii formulei, care în practica de natură cotidiană s-a manifestat prin includerea stipulației ca o clauză a înscrisului întocmit.³³ Trebuie totuși remarcat faptul că decretele imperiale adoptă în mod neechivoc optica atribuirii unui caracter verbal acestei *stipulatio*,³⁴ deoarece înscrisul întocmit pentru consemnarea actului juridic a dat naștere numai unei prezumții relative, care putea fi răsturnată,³⁵ însă practica – nu numai cea provinciilor, ci și cea imperială – a arătat că existența înscrisului (de importanță decisivă în dreptul elenistic) avea de obicei putere probantă suficientă pentru dovedirea încheierii unei *stipulatio*.³⁶

În conformitate cu această poziție, odată cu trecerea timpului, în provinciile aflate sub influență elenistică – în special după adoptarea *constitutio Antoniniana* – forma scrisă a dobândit din ce în ce mai mult teren și în fața forurilor romane, astfel că pentru dovedirea stipulațiunii ca și contract verbal pentru care existența martorilor nu era cerută, înscrisul constatator al încheierii actului era acceptat, posibilitatea administrării probelor contrarii fiind din ce în ce mai mult restrânsă.³⁷ Pe baza tuturor aspectelor deja evocate și dacă considerăm că înscrisul dădea naștere, de la sfârșitul erei clasice, la o prezumție relativă chiar și conform dreptului imperial în ceea ce privește încheierea stipulației – în lipsă de probă contrară, obligația era considerată ca fiind născută și în cazul în care contractul nu a fost în realitate încheiat în formă verbală – atunci trebuie să acceptăm că, după toate probabilitățile, în viața juridică a provinciilor, în special cea puternic afectată de influențe elenistice din Provincia Dacia, *stipulatio* la care tripticurile fac referire, în realitate de multe ori nici nu a avut loc, obligația luând naștere dintr-un înscris prevăzut cu o clauză de stipulație.³⁸

Stipulația apare în multiple ipostaze și funcții specifice în materialul documentar constituit de tripticuri: în cazul a două contracte de împrumut, în cazul contractelor de vânzare când vânzătorul garantează pentru evicțiune (*evictio*), în cazul promisiunii de plată a penalităților contractuale (*stipulatio poenae*) și în cazul fideiusiunilor, cu scop de garanție. Deci, stipulațiile consemnate în tripticuri erau folosite pentru garantarea sau constituirea diferitelor tipuri de obligații, născute din contracte încheiate atât între cetățeni romani, cât și între peregrini, actele fiind menite să faciliteze realizarea drepturilor în fața forurilor judiciare romane. În cazul anumitor operațiuni, se poate deduce că *stipulatio*, ca etapă a contractării a avut loc și în realitate, obligația luând naștere prin încheierea unui contract verbal, în alte cazuri raportul obligațional rezultând din întocmirea înscrisului, ca un contract literal, existând doar o simplă referire la stipulația nerealizată în realitate, pentru motivele mai sus dezvoltate.³⁹

33 Max Kaser (1959): *Das römische Privatrecht II*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, p. 274.

34 *Codex Iustinianus* 4. 31. 6; 3. 38. 7; 4. 2. 6; 12. 4. 64. 3; 4. 65. 27.

35 *Codex Iustinianus* 8. 37. 1.

36 Pólay Elemér (1963): A stipulatio szerepe az erdélyi viaszostáblák okirat anyagában, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* nr. 5/1963, p. 6.

37 Pólay (1963): p. 7.

38 Pólay (1963): p. 11.

39 Pólay (1963): p. 30.

2.1. Vânzarea-cumpărarea

Între tăblițe se găsesc patru exemplare care conțin contracte de vânzare-cumpărare (*emptio-venditio*). Vânzarea-cumpărarea (*emptio-venditio*) constă în dobândirea de bunuri în schimbul unei sume de bani, care se naște ca raport juridic la momentul la care bunurile (*merx*) și prețul (*pretium*) vânzării sunt determinate de părți. Subiectele contractului sunt vânzătorul (*venditor*) și cumpărătorul (*emptor*). Odată cu apariția *fides*-ului, esența vânzării s-a întruchipat în acordul părților (*consensus*) și prin aceasta, în ultimele secole ale republicii, vânzarea-cumpărarea s-a transformat, și în sensul juridic al dreptului civil, într-un contract consensual. Ca simptom al crizelor erei post-clasice, vânzarea imediată (de bunuri prezente pentru un preț achitat în numerar și pe loc) a câștigat din nou teren, iar în cazul vânzării unor bunuri cu valoare semnificativă, forma scrisă a devenit condiție de valabilitate (contractul fiind perfectat prin întocmirea sa în formă scrisă, pierzându-și caracterul său consensual).⁴⁰

Tripticurile nr. VI, VII și XV consemnează vânzări de sclavi, iar cel cu nr. VIII cumpărarea unei case – toate aceste contracte fiind încheiate cu respectarea formelor prevăzute de dreptul imperial, lipsind însă unele condiții ale acestor forme.⁴¹ Aceste lipsuri sunt următoarele: 1° părțile contractante aveau calitatea de peregrini,⁴² dar operațiunea a fost perfectată prin mancipațiune, instituție rezervată cetățenilor romani care beneficiau de *ius commercii* și persoanelor primite în regimul dreptului latinilor;⁴³ 2° obiectul derivat al cumpărării casei era un imobil provincial, deși prin mancipațiune nu se puteau înstrăina decât sclavi, animale de tracțiune endemice în Italia, terenuri din Italia și servituți rurale strămoșești constituite asupra câmpurilor.⁴⁴

Mancipațiunea este un ritual străvechi, solemn, care are ca rezultat încheierea actului juridic civil prin rostirea unui text predeterminat, care se folosea nu numai pentru a transfera dreptul de proprietate, ci și pentru transferul și dobândirea oricăror altor puteri cunoscute sub regimul dreptului civil (puterea soțului, *mancipium*, servitute etc.). Se poate presupune că la început a funcționat ca și vânzarea, în cadrul operațiunii prețul vânzării trebuind a fi achitat de îndată și pe loc. Participanții erau vânzătorul, cumpărătorul, cinci cetățeni romani liberi (cei din urmă putând fi și persoane care beneficiau de dreptul latinilor) și cântăritorul (persoana care ținea în mână cântarul, *libripens*, participant esențial al ritualului). Obiectul derivat al operațiunii putea fi constituit numai din așa-numitele *res Mancipi*, adică din sclavi, animale de tracțiune, fondul italian și servituțile strămoșești constituite pe astfel de fonduri.⁴⁵

Este de menționat faptul că pentru încheierea simplă a vânzării-cumpărării (*emptio-venditio*) nu era necesar ca părțile să beneficieze de *ius commercii*, deoarece în dreptul imperial roman vânzarea-cumpărarea era considerată a fi contract consensual, deci încheierea sa valabilă, de principiu și cu anumite excepții, nu era legată de îndeplinirea vreunei formalități, ci avea loc prin simplul consimțământ al părților.

40 Nótári (2014): p. 221 și urm.

41 Pólay (1972): p. 127 și urm.

42 Kerényi András (1941): A dáciai személynevek, *Dissertationes Pannonicae Musei Nationalis Hungarici* 9(1941), p. 176, 252 și urm; p. 271.

43 Ulpian: *Liber singularis regularum* 19, 4.

44 Gaius: *Institutiones* 1, 119.

45 Nótári (2014): p. 166.

Data fiind lipsa elementelor operațiunilor juridice consemnate pe tăblițele cerate, putem presupune că între părți nu a intervenit mancipațiunea de drept civil, ci un act juridic care conținea în formă eronată elementele formale ale mancipațiunii (atât în privința subiecților, cât și în cea a obiectului operațiunii), care s-au infiltrat în dreptul peregrinilor, act care era, pe de altă parte, apt să producă efecte juridice, dacă peregrinul acceptase această operațiune în fața forurilor judiciare.⁴⁶ În același timp, părțile puteau respecta anumite condiții formale ale mancipațiunii, luând în considerare faptul că numărul persoanelor care au aplicat sigiliul lor pe tripticurile care consemnau acte de vânzare era de șapte în toate cazurile, număr care corespundea celui prevăzut pentru consemnarea mancipațiunii în forma sa tipică.⁴⁷

Documentele de vânzare conțineau în primul rând participații principali și auxiliari ai operațiunii (vânzătorul, cumpărătorul, fideiusorul), obiectul derivat al acesteia (și caracteristicile acestui obiect: numele sclavului, vârsta acestuia, originea, naționalitatea etc.), respectiv faptul transferului dreptului de proprietate; în al doilea rând, garanția împotriva viciilor și evicțiunii (*stipulații-garanție*) și stipulația fideiusorului (*fideiussio*);⁴⁸ iar în al treilea rând, faptul primirii prețului vânzării (din aceasta reiese că vânzarea s-a făcut în toate cazurile în formă imediată, cu plata integrală și de îndată a prețului, ceea ce doctrina ulterioară a numit vânzarea pe bani gata), iar în cazul vânzării casei, în contract s-a mai stabilit obligația cu privire la suportarea taxelor aferente fondului pe care clădirea a fost ridicată.⁴⁹ În ceea ce privește garanția împotriva evicțiunii, practica peregrinilor corespunde prevederilor dreptului imperial, căci, în cazul evicțiunii, vânzătorul trebuia să garanteze pe cumpărător prin stipulația-garanție prevăzută în *edictum aedilis*, în cuantumul a de două ori prețul vânzării (*stipulatio duplae*).⁵⁰ În privința garanției împotriva viciilor, aceeași tendință se manifestă, deoarece cumpărătorul, în conformitate cu *edictum aedilis*, trebuie să arate caracteristicile principale ale bunului cumpărat (astfel, în cazul sclavului, vârsta și naționalitatea), vânzătorul fiind dator să garanteze prin stipulații specifice pentru anumite caracteristici (rămânând la exemplul sclavului, pentru starea sa de sănătate) și lipsa anumitor vicii ascunse (de exemplu că sclavul nu este *fugitivus*, deci nu are tendințe de evadare).⁵¹

2.2. Împrumutul

Dintre tăblițe, patru consemnează contracte de împrumut (*mutuum*). În dreptul roman, împrumutul (*mutuum*) era constituit din predarea în proprietatea împrumutatului a unor bunuri fungibile, cu obligația restituirii la expirarea termenului a unui bun având genul și cantitatea identice cu cele ale bunului împrumutat. Prin împrumut, debitorul, întrucât dobânda dreptul de proprietate asupra bunurilor, dobânda de asemenea și dreptul deplin de dispoziție asupra acestora, obligația sa de

46 Pólay (1972): p. 133 și urm; p. 144; Pólay (1961): p. 10.

47 Pólay (1972): p. 149.

48 În legătură cu contractele de fideiusiune consemnate pe tăblițele cerate din Provincia Dacia a se vedea și Veress Emőd (2015): *Contractul de fideiusiune*, Editura C. H. Beck, București, p. 7-13.

49 Pólay (1972): p. 144.

50 Pólay (1961): p. 18.

51 Pólay (1961): p. 19.

restituire având caracter generic, limitând obiectul operațiunii la bunuri fungibile (*res fungibilis*). Obligația creditorului este de a da, fiindcă transferă dreptul de proprietate în sensul dreptului civil; predarea având loc prin tradițiune (*traditio*), fiindcă bunurile supuse mancipațiunii (*res mancipi*) nu puteau constitui obiect al împrumutului, nefiind prin definiție bunuri fungibile.⁵²

Tăblițele nr. II, III și V au fost întocmite în latină, iar (în mod unic printre tăblițele cerate) cea cu nr. IV a fost întocmită în limba greacă.⁵³ Este de menționat faptul că în cazul contractelor de limba latină – în mod opus tendinței care se poate decela din celelalte documente, care se manifestă prin similitudinea formulei în cazul operațiunilor cu obiecte similare – nu se pot clasifica în aceeași categorie de înscrisuri. Tripticul nr. V este un înscris cu caracteristici romane, fiind doar un mijloc de probă a stipulației, fără însă să rezulte el însuși în încheierea actului – împrumutătorul, cetățean roman, probabil cunoștea practica judiciară romană și de aceea a insistat pentru încheierea contractului în formă verbală, mai apropiată de dreptul roman imperial, și pentru utilizarea înscrisului numai pentru a ajuta probațiunea.⁵⁴ În tripticul al III-lea se găsește un amestec inedit de elemente romane și de sorginte elenă, deci, după toate probabilitățile, acesta era considerat ca rezultând în încheierea actului juridic civil, nefiind doar un simplu mijloc de probă preconstituit de părți.⁵⁵ (În legătură cu acest din urmă contract putem stabili că textul confuz și lipsit de acuratețe, respectiv faptul că acesta nu consemnează că suma împrumutată ar fi fost vreodată predată împrumutatului ridică posibilitatea ca suma să nu fi fost predată deloc sau să fi fost predată doar parțial, înscrisul deghizând o operațiune fictivă de împrumut.)⁵⁶ În contractul întocmit în limba greacă, în mod logic, nu dreptul roman sau imperial, ci dreptul peregrinilor era cel la care părțile s-au raportat, iar bazându-ne pe acest fapt putem afirma că și acest document poate fi clasificat ca înscris care consemnează un act juridic cu caracter elenistic.⁵⁷

Stipulații privitoare la dobândă din contractele consemnate pe triptici corespund practicii dreptului imperial, care a stabilit limita superioară a dobânzii la 1% pe lună, și astfel la 12% pe an.⁵⁸ Dintre cele patru contracte, două menționează și fideiusori, părțile încercând prin constituirea garanției personale să asigure îndeplinirea contractului. O altă caracteristică interesantă a acestor contracte este că două dintre ele, întocmite în limba latină și care s-au păstrat în întregime, au fost încheiate pe perioadă nedeterminată (cel de-al treilea înscris în limbă latină este fragmentar și de aceea nu se poate determina durata pentru care a fost încheiat), deci împrumutatul era obligat să restituie bunurile împrumutate la data la care restituirea s-a solicitat de către împrumutător.⁵⁹ Stabilirea acestui moment arată încă o dată receptia dreptului imperial în dreptul peregrinilor.

52 Nótári (2014): p. 218.

53 Pólay (1972): p. 156.

54 Pólay (1963): p. 14.

55 Pólay (1972): p. 156.

56 Pólay (1963): p. 18.

57 Pólay (1972): p. 158.

58 Nótári (2014): p. 203.

59 Pólay (1972): p. 160.

2.3. Locațiunea muncii

Dintre tripticii, cele cu numerele IX, X și XI consemnează câte un contract privind locațiunea muncii (*locatio conductio operarum*). În mod regretabil, niciunul dintre înscrisuri nu s-a păstrat în întregime sa (tripticul cu numărul X fiind cel mai bine conservat), dar textul lor poate fi supus analizei juridice și în formă fragmentară.

Dreptul roman cunoștea trei forme ale locațiunii: locațiunea lucrurilor (*locatio conductio rei*), locațiunea muncii (*locatio conductio operarum*) și antrepriza sau locațiunea operei (*locatio conductio operis*). Obiectul locațiunii deci putea consta: 1° în predarea folosinței unui bun, 2° în punerea la dispoziție a puterii umane de lucru și 3° realizarea unei anumite activități specifice în schimbul unei chirii (*merces*). Locațiunea muncii (*locatio conductio operarum*) constă în utilizarea puterii de muncă a unui om liber în schimbul unui salariu (chirie a muncii) achitat în funcție de timpul petrecut în timpul muncii, obiectul său fiind de obicei prestarea muncii fizice. Muncitorul locator (căci el dă în chirie propria sa forță de muncă) era supus unei obligații de diligență, fiind ținut să respecte dispozițiile „angajatorului” în timpul realizării muncii. Fiecare parte răspundea pentru *culpa levis* (cea mai ușoară culpă). Suportarea riscurilor a fost reglementată pe baza principiului sferei de interese, riscul fiind suportat de persoana în a cărei sferă de interese motivul nerealizării obligațiilor contractuale s-a ivit. Astfel, pierderea datorată vremii nefavorabile care făcea imposibilă realizarea muncii era suportată de către „angajator”, „salariul” fiind datorat și pe această perioadă, însă pentru timpul bolii „angajatului” (problema ivită în sfera de interes a celui din urmă), „salariul” nu era datorat, prejudiciul fiind suportat de către „angajat”.⁶⁰

Este de remarcat faptul că în Imperiul Roman, pe lângă forța de muncă a sclavilor, care în cursul producției a jucat un rol important pe durata întregii existențe a imperiului, munca închiriată a persoanelor libere și-a păstrat caracterul auxiliar. Cea din urmă modalitate de realizare a unor lucrări a apărut preponderent în cazurile⁶¹ în care proprietarul de sclavi a considerat realizarea muncii prin utilizarea lor ca fiind inoportună (ca de exemplu în cazul muncii prestate în zone mlăștinoase, când orice deteriorare a sănătății sclavului ar fi cauzat un prejudiciu proprietarului său),⁶² respectiv la muncile sezoniere, când nu avea la dispoziție un număr suficient de sclavi – caz care era probabil des întâlnit în Dacia, munca desfășurată prin sclavi neavând o semnificație prea accentuată în această provincie.⁶³

Contractul de locațiune a muncii, inclusiv potrivit practicii din Provincia Dacia, s-a format ca și contract consensual, consemnarea acestuia în scris având rolul preponderent de preconstituire a unui mijloc de probă pentru înlesnirea probațiunii în caz de litigiu, cu atât mai mult cu cât angajarea în muncă este menționată în înscrisuri la timpul trecut – în cazul contractelor literale, acestea ar fi putut lua

60 Nótári (2014): p. 224. și urm.; Molnár Imre (2013): *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, p. 195 și urm.

61 Pólay Elemér (1968): Három munkabérszerződés a római Dáciából, *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica* nr. 5/1968, p. 3.

62 Varro: *De re rustica* 1, 17, 2.

63 Pólay (1972): p. 37.

naștere numai dacă una dintre părți ar fi stipulat în scris voința de a munci pentru cealaltă parte, iar cealaltă parte faptul că dorește să plătească pentru munca prestată, cele două acte fiind predate celeilalte părți îndreptățite, lucru care nu a avut loc în cazul tăblițelor.⁶⁴ Așa cum reiese din înscrisuri, muncitorul este cel care a cerut consemnarea în scris a actului juridic, el suportând și cheltuielile aferente întocmirii înscrisului; și aceasta arată situația în mod obișnuit precară a muncitorului conform dreptului roman, având în vedere că „angajatorul” nu i-a predat acestuia proba scrisă a contractului, muncitorul însuși fiind cel care trebuia să se îngrijească de dovada actului.⁶⁵ Din tripticurile nr. IX și X (partea relevantă nefiind păstrată din cel cu nr. XI), se poate determina că, în cazul contractelor de locațiune a muncii, acestea erau încheiate pe o perioadă determinată, desființarea lor înainte de termen, dacă raportul obligațional înceta din inițiativa „angajatului” (în caz de decizie sau demisie) – așa cum reiese din tripticul nr. X – făcea ca acesta să îi datoreze „angajatorului” o amendă, penalitate contractuală proporțională cu zilele de muncă nelucrate,⁶⁶ însă dacă „angajatorul” era cel care rupea raportul contractual, atunci – cu aplicarea probabilă a reglementărilor cunoscute din alte surse⁶⁷ – „salariul” era datorat pe durata de timp rămasă din contract.⁶⁸ În toate cele trei contracte păstrate, obiectul obligației consta în mineritul aurului (*opus aurarium*), deci o muncă prestată în mină. În cazul în care muncitorul era împiedicat în desfășurarea activității sale de vreo circumstanță (ca de exemplu boala), el putea să desemneze în locul său, în mod temporar, un înlocuitor, deoarece munca nu necesita pregătire profesională extensivă.⁶⁹ Plata remunerației (*merces*) se făcea periodic și după realizarea muncii prestate (*postnumerando*)⁷⁰ și nu poate fi exclus ca – luând în considerare starea materială precară a muncitorilor – părțile (deși nu era vorba despre o muncă prestată de zilieri) să fi stipulat o remunerație zilnică.⁷¹ Purtarea riscurilor, după toate probabilitățile, era reglementată de principiul deja mai sus dezvoltat al sferelor de interes.⁷² Merită a fi subliniat că „angajatorul” era îndreptățit la „disciplinarea” muncitorului, drept care nu a fost definit în mod detaliat în ceea ce privește conținutul său. Existența acestui drept pare a fi confirmată de stipulația care se găsește în toate cele trei contracte, potrivit căreia muncitorul supune locațiunii nu numai munca, ci și însăși persoana sa (*se locasse et locasse operas suas*), deci locațiunea muncii dădea naștere la un raport de subordonare mai puternic (*potestas*) în comparație cu situația obișnuită de inegalitate impusă în dreptul roman persoanelor de principii libere aflate în anumite ipostaze.⁷³

64 Pólay (1968): p. 14.

65 Pólay (1968): p. 15.

66 George Ciulei (1991): Die Arbeitsverträge in den siebenbürgischen Wachstafeln, *Revue internationale des droits de l'antiquité* 38(1991), p. 143.

67 Paulus: *Digesta* 19, 2. 28.

68 Pólay (1968): p. 16.

69 Pólay (1968): p. 25.

70 Ciulei (1991): p. 128.

71 Pólay (1968): p. 28.

72 Ciulei (1991): p. 121-152; 140.

73 Ciulei (1991): p. 134; Pólay (1968): p. 6.

2.4. Societatea

Dintre înscrisuri, două conțin contracte de societate (*societas*), ambele fiind fragmentare, dar conținutul tăbliței cu nr. XIII s-a putut reconstitui în proporție acceptabilă, pe când cea cu nr. XIV este într-atât de lacunar conservată încât nu este aptă a fi supusă analizei juridice; chiar și chestiunea dacă aceasta consemnează un contract de societate a fost mult timp disputată.

Societatea (*societas*) nu era altceva decât asocierea mai multor persoane în vedere urmării unui scop patrimonial legal. Societatea poate fi clasificată în mai multe subcategorii în funcție de scop. Printre acestea se numără *societas omnium bonorum*, care include întreg activul patrimonial prezent și viitor al membrilor și orice creștere viitoare a acestuia, întâlnită de obicei în rândul rudelor apropiate. Similar acesteia este *societas quaestus*, în care bunurile dobândite cu titlu gratuit nu sunt incluse în patrimoniul societar. În cazul unei *societas negotionis*, membrii convin să desfășoare în comun o anumită activitate, de exemplu comercială. În cazul *societas unius rei*, membrii convin să încheie un singur act juridic în comun. În dreptul roman, societatea nu era constituită ca subiect de drept sau persoană juridică, neavând patrimoniu propriu; societatea ca atare nu avea drepturi și obligații, acestea fiind constituite în beneficiul sau în sarcina membrilor individuali, în proporție egală sau potrivit contribuției lor la înființarea societății.⁷⁴

Tripticul nr. XIII se referă la o așa-numită *societas danistariae* (denumirea are origine elenă, din cuvântul *daneion* cu înțeles de împrumut sau cuvântul *dameismos* care se referă la împrumutul cu *dobândă*), deci consemnează încheierea unui contract în vederea acordării de împrumuturi cu titlu statornic, profesional, conform terminologiei moderne.⁷⁵ Cuantumul redus al sumelor acordate ca împrumut, ca de exemplu în cazul contractului consemnat pe tripticul nr. V, în sumă de numai șaiszeci *denarius* (prin comparație, prețul unui sclav se ridica la 420 *denarius*, un festin organizat de o asociație costa în jur de 170 *denarius*, iar un procurator al unei circumscripții a Provinciei Dacia avea un venit anual de 50.000 *denarius*) ne permite să presupunem că împrumuturile nu erau acordate în scop comercial, mai precis că aceste societăți s-au constituit spre a urmări scopul cămătăriei, nefiind "instituții de credit" veritabile și nedesfășurând activități complexe care ar fi caracterizate astăzi ca fiind bancare (schimb de monedă, evaluare de bunuri, păstrarea unor depozite, efectuarea de transferuri), care de altfel au fost desfășurate⁷⁶ în perioada studiată, de așa-numitele *societas argentariorum*.⁷⁷ Merită să arătăm că nici în actul de constituire a unor societăți, nici în contractele de împrumut nu găsim vreo referire la faptul că societatea ar fi furnizat împrumutul cu stipularea unei garanții (gaj) – deși constituirea unui gaj este foarte probabilă din punct de vedere logic, dar nu poate fi demonstrată pe baza izvoarelor disponibile; de asemenea, nu poate fi exclus că înscrisul nu menționează constituirea unui gaj cu deposedare în mod

⁷⁴ Nótári (2014): p. 227 și urm.

⁷⁵ Pólay (1972): p. 201.

⁷⁶ *Digesta* 17, 2, 52, 5.

⁷⁷ Pólay (1972): p. 203.

separat, fiindcă acesta era considerat a fi un element subînțeleș (*naturalia negotii*) al unor astfel de operațiuni.⁷⁸

Societățile de tipul *societas danistariae* pot fi considerate, date fiind caracteristicile lor, o subcategorie a *societas negotiationis*,⁷⁹ fiind bazate pe o colaborare de durată, în vederea îndeplinirii unei activități industriale sau comerciale. Contractul consemnează: 1° natura operațiunii și participarea membrilor la câștig și la pierdere, cu arătarea cotelor de participare, 2° cuantumul contribuțiilor din partea fiecărui membru, 3° consecințele juridice ale încălcării contractului, 4° întocmirea înscrisului în două exemplare originale, 5° data. (În cazul contractului concret, încheiat pe o perioadă determinată, se poate presupune – fiindcă, printre altele, acesta menționează contribuții trecute și datorate în viitor, dar și o *stipulatio* încheiată anterior, cu privire la sancțiunile aplicabile în caz de nerespectare a contractului – că, la început, părțile au încheiat un contract consensual, nesupus unor cerințe de valabilitate privind forma, acesta fiind suficient pentru ca societatea să se înființeze, iar mai apoi, când termenul extinctiv al acestui prim contract s-a apropiat, pentru ca posibilele chestiuni litigioase să poată fi soluționate pe baza unor probe preconstituite, părțile au consemnat în scris voința lor, ce exista încă din momentul încheierii contractului în formă consensuală.)⁸⁰

2.5. Depozitul iregular

În privința clasificării tripticului nr. XII, literatura de specialitate a fost mult timp divizată, opiniile exprimate oscilând între contractul de împrumut, de depozit propriu-zis și de depozit iregular.⁸¹

Depozitul (*depositum*) constă în predarea unui bun mobil în vederea păstrării gratuite cu obligația restituirii imediate a bunului, oricând și de îndată ce aceasta se va solicita. Depozitul iregular (*depositum irregulare*) poate avea ca obiect păstrarea lucrurilor fungibile, cu obligația de restituire generică – în acest caz depozitarul dobândind dreptul de proprietate asupra bunului depozitat, iar bunul putând fi utilizat (consumat) de către depozitar, existând și posibilitatea stipulării unei dobânzi.⁸²

Împotriva interpretării contractului ca fiind de împrumut s-a invocat lipsa stipulării unei dobânzi și absența clauzei de *stipulatio*, având în vedere că aceste elemente se găsesc în cazul restului tăblițelor cerate incluse în înscrisuri care constată împrumuturi – astfel, avem motive bine întemeiate să considerăm operațiunea ca fiind un contract de depozit.⁸³ Obiectul depozitului în acest contract constă în suma de 50 *denarius*. Din următoarele circumstanțe reiese probabilitatea redusă ca înscrisul să fi consemnat un depozit tipic (propriu-zis): 1° depozitarul este grevat de o obligație specifică de restituire în cazul depozitului propriu-zis, acesta fiind obligat să restituie chiar monezile primite spre păstrare, dar în acest caz numai suma datorată

78 Pólay (1972): p. 218.

79 *Digesta* 17, 2, 5.

80 Pólay (1972): p. 207.

81 Salvatore Riccobono et al. (1940): *Fontes iuris romani anteiustiniani III*, S. a. G. Barbèra, Florentiae, p. 391.

82 Nótári (2014): p. 219.

83 Pólay (1972): p. 226.

spre restituire este indicată; 2° suma depozitată, indicată numai nominal, putea de regulă să fie utilizată de către depozitar, fapt ce atrăgea obligația plății de dobânzi determinate fie printr-o stipulație separată,⁸⁴ fie (ulterior) chiar fără vreun acord separat,⁸⁵ ca rezultat al obligației inițiale.⁸⁶ Acest contract deci poate fi clasificat ca depozit iregular (*depositum irregulare*).⁸⁷ Dezvoltarea acestui contract a avut loc inclusiv în dreptul imperial datorită influenței elenistice și s-a finalizat numai la sfârșitul perioadei clasice, în era jurisconsultilor, recepția deplină având loc numai în perioada post-clasică (sau chiar în perioada proximală domniei lui Iustinian).⁸⁸

IV. CONCLUZII

Așa cum am văzut, tăblițele cerate de la fostul Alburnus Maior, astăzi Roșia Montană, ne oferă posibilitatea de a putea observa funcționarea raporturilor juridice bazate pe dreptul roman, așa cum acesta a fost aplicat în provincia Dacia. În baza celor prezentate, putem concluziona că dreptul material roman, așa cum a fost aplicat în această provincie, nu a fost în niciun fel identic cu setul de reguli rigide consemnate de alte izvoare contemporane, ci a constituit o formă locală, fluidă, adaptată de aplicare a acestor norme. Putem, de asemenea, observa că persoane din această provincie s-au obligat prin raporturi contractuale complexe, prin folosirea unor contracte câteodată atipice, influențate atât de obiceiul local cât și de atitudini specifice sferei elenistice față de raporturile juridice și de documentarea acestora.

84 *Digesta* 16, 3, 25, 1.

85 *Codex Iustinianus* 4, 34, 4.

86 Pólay (1972): p. 227.

87 Pólay (1972): p. 228.

88 Pólay (1972): p. 229.